

La política social i els horitzons d'emancipació

Som al Museu de les Aigües, situat al que era l'edifici principal de les Aigües de Barcelona, el lloc on s'obtenia i distribuïa bona part de l'aigua que abastia la ciutat de Barcelona durant tot el segle XX. En els pistons, bombes i calderes, que encara s'hi conserven, ressonen els principis i ideologies que sorgeixen en ple procés d'industrialització i que són el pal de paller del sis capítols que aquí encetem.

En els capítols que ara encetem s'hi fa un canvi de rumb respecte dels precedents. Hi reprenc alguns dels fils que hi han anat apareixent, per embastar-los aquesta vegada des d'una mirada més propera a la filosofia política. Ens detindrem a observar, de forma més sistemàtica, els principis ideològics que han influïen la concepció i desplegament de les polítiques socials. I, també, **en els límits i les potencialitats que des de les diferents sensibilitats ideològiques s'identifiquen en els estats del benestar.**

Les ideologies modernes projecten horitzons d'emancipació humana, individual i col·lectiva. Però pensar en l'emancipació és un requisit. Només pren sentit dins d'una societat immersa en un procés de secularització, on la religió no desapareix, però perd pes en l'explicació i legitimació de l'ordre social, en assegurar-ne la continuïtat i l'estabilitat. En aquestes circumstàncies guanya pes la centralitat de l'individu, que emergeix com una entitat amb capacitat per autogovernar-se. A Occident, el procés de secularització és una de les transformacions clau que caracteritza l'adveniment de la modernitat.

La següent escena del film *Galileu*, de 1974, amb un guió de l'escriptor marxista Bertolt Brecht, expressa l'abisme que s'obre quan la ciència comença a qüestionar els preceptes transcendents de la religió.

Hi dialoga Galileu amb un dels seus ajudants, un sacerdot que acaba donant suport al Decret del Sant Ofici que censura els descobriments astrològics del físic.

Aquest diàleg exemplifica com **la secularització posa en perill l'estructura de privilegis medieval, però també l'arquitectura teleològica i moral que atorga sentit a l'existència** i als patiments mundans. És això darrer el que feia que Marx considerés la religió com l'opi del poble, en el sentit que dota als

éssers humans d'una estructura de sentit que els permet fer front a les contingències i misèries de la vida quotidiana amb resignació. Però per ser precisos, cal advertir que la secularització és el resultat d'un procés de desencantament del món, de destranscendentalització del món material, que en bona mesura s'inicia dins de la pròpia església ja en l'alta edat mitjana. Però seguir el fil d'aquesta qüestió ens allunya d'allò que ara ens ocupa.

En bona mesura, **les ideologies emergents en el nou context de secularització apel·len a uns mateixos béns morals. Els encapçalen la llibertat, la igualtat i la fraternitat**, que són els principis fundacionals de la nova concepció social i política que neix amb la Revolució Francesa. Però la forma de prioritzar, de jerarquitzar i de concebre aquests valors és tan diferent que origina moviments ideològics ben diferenciats, si no totalment contraposats. **Fins ben entrat el segle XX, les tres ideologies d'emancipació principals són el liberalisme clàssic, el socialisme marxista (o socialisme) i el socialisme llibertari (o anarquisme)**. Les diferències en la seva concepció dels béns morals correlacionen amb la seva **forma, també antagònica, de percebre l'equilibri entre mercantilització i desmercantilització, i també entre estatització i desestatització econòmica**.

En aquest capítol i els següents us proposo de fer una aproximació a com les ideologies emancipatòries han nodrit, i alhora han vist amb desconfiança, l'emergència de la política social i dels estats del benestar. Es basarà en una concepció, per força, reduccionista dels principis del liberalisme clàssic, del socialisme marxista i de l'anarquisme. Tingueu present que en la síntesi s'hi perden matisos i s'hi fan generalitzacions excessives.

En primer lloc, el liberalisme privilegia, sobretot, la defensa de la llibertat individual.

El pes de la llibertat es tradueix, sobretot, en la voluntat de **privilegiar les dinàmiques mercantilitzadores**. El mercat, en la mesura que no busca ser just, estimula l'ús de l'enginy i de l'esforç, i això acaba generant més oportunitats de millora i benestar per a la majoria. **El mercat permet l'expressió de l'individu autònom i sobirà, desvinculat de tradicions que el precedeixen i d'obligacions que el constreixen i l'allunyen de l'horitzó d'emancipació**. L'individu, en l'acte de consumir, es vincula lliurement a les oportunitats que li ofereix el mercat. I el protagonisme que té l'individu en l'intercanvi econòmic l'entoma l'empresa i la iniciativa privada en la producció econòmica. Paradoxalment, aquesta sobirania individual només es pot assolir en una societat de mercat amb una alta interdependència econòmica.

El socialisme, en canvi, es construeix clarament sobre la noció d'igualtat.

En el socialisme clàssic, la preferència per la igualtat es tradueix en una **aposta per l'estatisme desmercantilitzador**. La planificació centralitzada de la provisió i la redistribució igualitària són la concreció econòmica del seu horitzó d'emancipació. No totes les tradicions socialistes pregonen la renúncia total al mercat com a tecnologia d'intercanvi, però fins i tot en les versions menys extremes és ineludible que les **empreses i la iniciativa privada redueixin el seu protagonisme en la provisió econòmica, assumint un paper subsidiari**. Se n'exclouen els àmbits econòmics que es consideren bàsics, es limita l'enriquiment lucratiu i s'impedeixen les dinàmiques de concentració de capital.

L'anarquisme, en canvi, més aviat pivota sobre el valor de la fraternitat.

Només els vincles fraternals fan possible construir una societat basada en la confiança i la cooperació, i no en el greuge, la submissió i la comparació odiosa. La llibertat i la igualtat només són efectives si la societat i els vincles interpersonals es construeixen en un entorn sense jerarquies econòmiques basades en la propietat privada, ni en jerarquies polítiques basades en la subordinació respecte d'aquells que prenen les decisions en nom de tothom. **L'anarquisme, per tant, aposta per la desmercantilització i per la desestatització de l'economia**. La unitat social clau de l'entramat econòmic no ha de ser ni les empreses amb afany de lucre ni un estat que organitza i controla la provisió i circulació; haurien de ser més aviat les cooperatives que agrupen treballadors i produeixen i distribueixen béns i serveis guiats per l'afany de cooperació, i no de competició.

Davant d'això, **la política social, i més endavant l'estat del benestar, poden ser entesos com un punt de trobada a mig camí de les diferents concepcions, però també una solució fallida per a totes elles**. És en aquest sentit que us proposo reflexionar sobre les paradoxes que la política social i l'estat del benestar desencadenen en la fraternitat, la llibertat, la igualtat i la igualtat d'oportunitats. Dedicarem un capítol a cada una d'elles.

La primera, la paradoxa de la fraternitat, té a veure amb un problema fonamental; sociològicament parlant, potser el més important de tots. Em refereixo a la qüestió de com generar vincles socials sòlids en el nou context de la modernitat.